

УДК 348.98

В. М. Шевчук, кандидат юридичних наук, доцент кафедри криміналістики Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого», м. Харків

ПРОБЛЕМИ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ КЛАСИФІКАЦІЇ ТАКТИЧНИХ ОПЕРАЦІЙ

Досліджено проблеми криміналістичної класифікації тактичних операцій. Проаналізовано наукові підходи до розглядуваної проблеми, проведено їх критичний аналіз. Запропоновано класифікаційні підстави поділу тактичних операцій за: змістом, функціональною спрямованістю, тактичними завданнями, внутрішньою структурою, технологією реалізації дій і заходів, що входять до структури тактичної операції.

Ключові слова: тактична операція, тактичне завдання, види тактичних операцій, криміналістична класифікація тактичних операцій.

Багатофункціональність тактичних операцій як організаційно-тактичних засобів, що ефективно використовуються для вирішення тактичних завдань, обумовлює потребу в їх упорядкуванні та побудові відповідних класифікаційних систем. Зазначене завдання є актуальним для сучасної криміналістики, а розподіл тактичних операцій на види й підвиди є необхідною умовою їх дослідження й дає можливість у повному обсязі з'ясувати сутність, властивості та тенденції розвитку цієї криміналістичної категорії.

Постановка питання про впорядкування тактичних операцій свідчить про те, що теорією криміналістики і практикою розслідування накопичено достатньо багатий досвід застосування цих криміналістичних комплексів. Специфіка сучасного етапу дослідження тактичних операцій полягає в тому, що на сьогодні в криміналістиці головна увага приділяється виокремленню та ізольованому розгляду деяких видів тактичних операцій. Так, О. Я. Баєв пропонує такі різновиди тактичних операцій, як «Атрибуція трупа», «Перевірка алібі», «Розшук і затримання підозрюваного», «Захист доказів», «Перевірка показань особи, яка зізналась у вчи-

ненні злочину»¹. В. С. Кузьмічов і Г. І. Прокопенко вважають за доцільне застосування тактичних операцій з такими умовними назвами, як «Збирання інформації», «Фіксація», «Пошук»². У роботах В. О. Образцова зустрічаються тактичні операції з такими назвами — «Контрольна закупка», «Контрольне обмірювання», «Виявлення», «Знешкодження вибухотехнічних об'єктів», «Зняття залишків»³. На думку В. Ю. Шепітька, при розслідуванні тих чи інших злочинів можуть використовуватися тактичні операції — «Встановлення очевидців», «Забезпечення відшкодування матеріальних збитків», «Документ», «Розшук злочинця», «Атрибуція трупа», «Встановлення фіктивності правочину», «Нейтралізація протидії розслідуванню злочинів», «Захист свідків»⁴. Деякі вчені-криміналісти пропонують для застосування у слідчій діяльності такі операції, як «Огляд місця події», «Розшук і затримання злочинців», «Розшук викраденого майна», «Викриття злочинця»⁵, «Атрибуція трупа»⁶, «Особа злочинця»⁷,

¹ Див.: Баев О. Я. Основы криминалистики : курс лекций / О. Я. Баев. – 2-е изд., перераб. и доп. – М. : Экзамен, 2003. – С. 218–219.

² Див.: Кузьмічов В. С. Криміналістика : навч. посіб. / В. С. Кузьмічов, Г. І. Прокопенко ; за заг. ред. В. Г. Гончаренка та Є. М. Моїсєєва. – К. : Юрінком Інтер, 2001. – С. 198.

³ Див.: Образцов В. А. Криміналістика: модели средств и технологий раскрытия преступлений : курс лекций / В. О. Образцов. – М. : ИМПЭ-ПАБЛИШ, 2004. – С. 80–82.

⁴ Див.: Шепітько В. Ю. Криміналістика : підруч для студ. вищ. навч. закл. / В. Ю. Шепітько. – К. : Ін Юре, 2010. – С. 184.

⁵ Див.: Асташкина Е. Н. Расследование преступлений. Криминалистические комплексы : учеб.-практ. пособие / Е. Н. Асташкина, Н. А. Марочкин, А. Е. Михальчук, В. Я. Решетников. – М. : Приор-издат, 2003. – С. 49–96.

⁶ Див.: Шиканов В. И. Информация к тактической операции «Атрибуция трупа» : учеб. пособие / В. И. Шиканов. – Иркутск : Изд-во Иркут. ун-та, 1975. – С. 21; Березутский Е. Ю. Исследование места убийства – криминалистическая операция: некоторые вопросы теории и практики / Е. Ю. Березутский. – Иркутск : Изд-во ИГЭА, 2001. – С. 85–109; Фомина А. С. Тактическая операция «Атрибуция трупа» (Идентификация неопознанного трупа) / А. С. Фомина // 50 лет в криминалистике. К 80-летию со дня рождения Р. С. Белкина : материалы междунар. науч. конф. – Воронеж : Воронеж. гос. ун-т, 2002. – С. 266–276.

⁷ Див.: Булулуков О. Ю. Тактическая операция «Личность преступника в расследовании убийств при отсутствии трупа» / О. Ю. Булулуков // Проблемы законности : республик. міжвід. наук. зб. / відп. ред. В. Я. Тацій. – Х. : Нац. юрид. акад. України, 2001. – Вип. 49. – С. 166–175.

«Захист доказів»¹, «Реставрація особи і голови невпізаного трупa»², «Встановлення алібі»³, «Перевірка алібі»⁴ та ін.

У криміналістичній літературі висловлені доволі дискусійні пропозиції стосовно застосування тактичних операцій на досудовому слідстві, зокрема, для фіксації інформації з використанням цифрових фото- і відеокамер. Так, М. Чернець виокремлює 5 таких тактичних операцій. На думку науковця, перша застосовується, коли суб'єкт правоохоронної діяльності використовує цифрову фото- та відеокамеру зі змінними картами пам'яті; друга — коли конструкція цифрової камери не дозволяє робити виїмку карти пам'яті; третя — коли як технічні засоби фіксації використовуються нові моделі цифрових фото- та відеокамер, які дозволяють записувати зображення на оптичні носії одноразового користування – на дисках CD-R і DVD-R; четверта — коли буде розроблений надійний електронний захист графічних файлів у блоці пам'яті цифрової камери від несанкціонованої обробки у програмному чи графічному режимах; п'ята — коли є можливість використовувати комплект технічних засобів із цифрової камери і принтера, що дозволяє робити роздрукку зображень відразу після фотографування⁵.

Теоретичні дослідження та практична реалізація тактичних операцій передбачає їх класифікацію. У цьому сенсі М. В. Стояновський справедливо зазначає, що системоутворюючою умовою дослідження проблеми тактичних засобів є розгляд їх на основі ви-

¹ Див.: Хаутиев Ш. М. Понятие и сущность тактической операции «Защита доказательств» / Ш. М. Хаутиев // Воронежские криминалистические чтения / под ред. О. Я. Баева. – Воронеж : Изд-во Воронеж. гос. ун-та, 2001. – Вып. 2. – С. 86–93.

² Див.: Белкин Р. С. Криминалистика: проблемы сегодняшнего дня. Злободневные вопросы российской криминалистики / Р. С. Белкин. – М. : НОРМА, 2001. – С. 282–299.

³ Див.: Юсупов В. Тактична операція «Встановлення алібі» / В. Юсупов // Підприємництво, госп-во і право. – 2007. – № 4. – С. 167–169.

⁴ Див.: Кручинина Н. В. Алиби. Теоретические проблемы и их прикладное значение в уголовном судопроизводстве / Н. В. Кручинина, В. И. Шиканов. – Иркутск : Изд-во Иркут. ун-та, 1992. – С. 167–174.

⁵ Див.: Чернець М. Г. Тактичні операції фіксації інформації на досудовому слідстві з використанням цифрових фото- і відеокамер / М. Г. Чернець // Право України. – 2004. – Вип. 8. – С. 68–70.

користання класифікаційного підходу, що дозволяє визначити загальні принципи здійснення тактичної діяльності в цілому¹.

Аксіоматичним є також твердження, що в основу будь-якої класифікації має бути покладена концепція, яка пояснює явища та об'єкти, які класифікуються. Будучи одним із засобів пізнання, класифікація дозволяє глибше дослідити об'єкти та явища, виявити закономірності їх розвитку, визначити шляхи використання². Усяка класифікація, відмічає О. М. Васильєв, є упорядкуванням знань про який-небудь об'єкт із тим, щоб шляхом розподілу його за різними підставами на види, підвиди визначити обсяг та рівень знань про цей об'єкт і знайти шлях до поглибленого дослідження і пізнання, а також до більш ефективного використання наших знань щодо нього на практиці³.

У криміналістичній літературі класифікацію розглядають у двох значеннях. Перше — як засіб пізнання, що допомагає дослідити окремі предмети і явища, установити закономірності їх розвитку, визначити шляхи використання, де особливого значення набуває евристична функція, яка дозволяє передбачити те, що ще невідоме⁴. Друге — криміналістична класифікація є специфічним засобом систематизації наукових знань. Так, Р. С. Белкін зазначав, що класифікація відіграє роль засобу систематизації знань про криміналістичні прийоми, методи, рекомендації та об'єкти, для роботи з якими вони призначені. Систематизація, яка доповнюється класифікацією, є необхідним елементом загальної теорії криміналістики. За її допомогою теорія не лише упорядковує свій зміст у відповідності до предмета і об'єктів дослідження, але й відображає власну структуру, розкриває внутрішні зв'язки між своїми частинами⁵.

¹ Див.: Стояновский М. В. О классификации (систематизации) тактико-криминалистических средств / М. В. Стояновский // Воронежские криминалистические чтения / под ред. О. Я. Баева. – Воронеж : Изд-во Воронеж. гос. ун-та, 2001. – Вып. 2. – С. 62–63.

² Див.: Белкин Р. С. Системы и классификация в криминалистике / Р. С. Белкин, А. И. Винберг // Криминалистика. Общетеоретические проблемы. – М. : Юрид. лит., 1973. – С. 183–211.

³ Див.: Васильев А. Н. Проблемы методики расследования отдельных видов преступлений / А. Н. Васильев. – М., 2002. – С. 28.

⁴ Див.: Белкин Р. С. Криминалистика и доказывание / Р. С. Белкин, А. И. Винберг. – М. : Юрид. лит., 1969. – С. 53.

⁵ Див.: Белкин Р. С. Курс советской криминалистики : в 3 т. Т. 1. Общая теория криминалистики / Р. С. Белкин. – М. : Юрист, 1997. – С. 383.

Спираючись на вищевикладене, можна дійти висновку, що криміналістична класифікація тактичних операцій має певне теоретичне й методичне значення, слугує базою для розробки наукових рекомендацій, дозволяє глибше проникнути в сутність даної категорії, більш повно, чітко, у розгорнутому вигляді побачити її зміст, дослідити закономірності й принцип формування. Крім того, відповідні класифікації тактичних операцій мають і вагомe практичне значення, оскільки виступають підставою для визначення особливостей їх застосування при розслідуванні різних злочинів у типових слідчих ситуаціях, що склалися на певному етапі розслідування¹.

Аналіз криміналістичної літератури² свідчить про те, що вченими-криміналістами пропонуються різноманітні класифікацій-

¹ Див.: Якушин С. Ю. Криминалистическая тактика: вопросы теории и практики : учеб. пособие / С. Ю. Якушин. – Казань : Казан. ун-т, 2010. – С. 38–49.

² Закатов А. А. Криминалистические аспекты розыска скрывшихся преступников / А. А. Закатов // Вопр. криминалистики. – 1983. – Вып. 76. – С. 43–44; Здоровко С. Ф. Тактичні операції при розслідуванні вбивств, що вчиняються організованими групами і злочинними організаціями : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / С. Ф. Здоровко. – Х., 2002. – С. 15–17; Драпкин Л. Я. Особенности информационного поиска в процессе расследования и тактика следствия / Л. Я. Драпкин // Проблемы повышения эффективности предварительного следствия : тез. науч.-практ. конф. – Л. : Ин-т усовершенствования следств. работников прокуратуры и МВД, 1976. – С. 44–54; Комаров И. М. Криминалистические операции в досудебном производстве : монография / И. М. Комаров. – Барнаул : Изд-во Алт. ун-та, 2002. – С. 171; Саламаха Ю. А. Основы организации тактических операций : учеб.-практ. пособие / Ю. А. Саламаха. – Екатеринбург : Изд-во УрЮИ МВД России, 2003. – С. 6–7; Михальчук А. Е. Теоретические и практические вопросы тактических комбинаций при производстве следственных действий : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / А. Е. Михальчук. – Саратов, 1988. – С. 74; Образцов В. А. Выявление и изобличение преступника / В. А. Образцов. – М. : Юрист, 1997. – С. 55; Перкін В. І. Принципи та класифікація тактичних операцій у криміналістиці / В. І. Перкін, В. В. Ковальова // Право і суспільство. – 2006. – № 2. – С. 150–156; Чебуренков А. А. Основы теории расследования : монография / А. А. Чебуренков. – М. : Юрлитинформ, 2010. – С. 80–87; Шепітько В. Ю. Криміналістична тактика (системно-структурний аналіз) : монография / В. Ю. Шепітько. – Х. : Харків юридичний, 2007. – С. 184; Шиканов В. И. Теоретические основы тактических операций в расследовании преступлений / В. И. Шиканов. – Иркутск : Изд-во Иркут. ун-та, 1983. – С. 42–43; Яблоков Н. П. Криминалистическая методика расследования / Н. П. Яблоков. – М. : Изд-во МГУ, 1985. – С. 83; Якушин С. Ю. Криминалистическая тактика: вопросы теории и практики : учеб. пособие / С. Ю. Якушин. – Казань : Изд-во Казан. ун-та, 2010. – С. 137–138 та ін.

ні підстави поділу тактичних операцій. Разом із тим варто зауважити, що при позитивній оцінці зусиль учених-криміналістів запропонувати універсальну систему класифікаційних підстав розподілу тактичних операцій слід зазначити, що деякі з наведених пропозицій є доволі дискусійними і потребують певного уточнення й додаткової аргументації. Зокрема, вважаємо, що поділ тактичних операцій на прості і складні не можна абсолютизувати, оскільки він базується на суто суб'єктивній оцінці як самої слідчої ситуації, що склалася на певному етапі розслідування, так і того проміжного завдання, на розв'язання якого спрямована ця операція. Дійсно, для одного слідчого завдання, що виникло у ході розслідування, видається нерозв'язним, інший сприймає його як складне, але повною мірою розв'язне, третій убачає його як звичайне типове завдання, вирішення якого цілком охоплюється напрацьованими стандартами слідчої роботи, а тому не відносить це завдання до розряду складних. У цьому сенсі необхідно підтримати Є. Ю. Березутського, який наголошує на тому, що в даному разі необхідно оперувати об'єктивними критеріями диференціації тактичних завдань¹.

Дискусійним також слід вважати пропозицію щодо виокремлення так званих наскрізних тактичних операцій, тобто таких, що провадяться на протязі декількох етапів розслідування. Як видається, виокремлення зазначеного різновиду тактичних операцій суперечить сутності цієї криміналістичної категорії як упорядкованої системи узгоджених, взаємопов'язаних елементів, комплексне застосування яких забезпечує вирішення локального (проміжного) завдання. Останнє, безумовно, не може охоплювати декілька етапів розслідування, оскільки воно є локальним, а тому й тактичні операції, що спрямовані на його розв'язання, мають локальну обмеженість.

Не можемо погодитися із виокремленням такої тактичної операції, як «Збір доказової операції», оскільки це цілеспрямована діяльність, яка здійснюється на протязі усього процесу досудового розслідування і є його головною метою. У цьому плані слід під-

¹ Див.: Березутский Е. Ю. Исследование места убийства – криминалистическая операция: некоторые вопросы теории и практики / Е. Ю. Березутский. – Иркутск : Изд-во ИГЭА, 2001. – С. 85.

тримати В. Є. Корноухова, який зазначає, що «збирання (точніше формування) доказів пронизує увесь процес розслідування так само, як їх дослідження та оцінка, тобто дана процедура охоплює в цілому процес розслідування, а тому навряд чи може бути тактичною операцією»¹.

Певне заперечення також викликає доцільність виокремлення тактичних операцій за суб'єктом, який їх здійснює, тобто слідчим особисто, групою слідчих (при їх спільній роботі по кримінальній справі), слідчим спільно з органом дізнання, органом дізнання без безпосередньої участі слідчого, але під його загальним керівництвом². На нашу думку, такий поділ має умовний характер і не дозволяє чітко відмежувати одні тактичні засоби від інших. Крім того, важко встановити, які тактичні операції виконуватимуться саме цим суб'єктом, а не іншим.

На наше переконання, дискусійним слід визнати й поділ тактичних операцій за часовою ознакою, оскільки визначення певних часових меж (менше доби, більше доби) є достатньо умовним та не має наукового обґрунтування. Термін провадження тієї чи іншої тактичної операції зумовлений здебільшого специфікою слідчої ситуації і тактичним завданням, а також професійним досвідом слідчого, а не заздалегідь установленими часовими межами, які в ході реалізації конкретної тактичної операції можуть істотно коректуватися.

Критично слід сприймати й пропозицію щодо розподілу тактичних операцій на обов'язкові та факультативні³. Зокрема, О. Я. Баєв вважає, що існують обов'язкові тактичні операції при розслідуванні злочинів, до яких він відносить «Захист доказів» та «Перевірку показань особи, яка визнала себе винною у вчиненні злочину»⁴.

¹ Корноухов В. Е. Методика расследования преступлений: теоретические основы / В. Е. Корноухов. – М. : Норма, 2008. – С. 126.

² Див.: Головин А. Ю. Криминалистическая систематика / А. Ю. Головин. – М. : ЛексЭст, 2002. – С. 215–224.

³ Див.: Фомина А. С. Основные тактические операции при расследовании серийных убийств : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / А. С. Фомина. – Воронеж, 2003. – С. 18; Калюжна Л. Є. Перевірка показань на місці як елемент тактичної операції / Л. Є. Калюжна // Вісн. Акад. адвокатури України. – 2006. – Вип. 6. – С. 109–112 та ін.

⁴ Див.: Баєв О. Я. Основы криминалистики : курс лекций / О. Я. Баєв. – 2-е изд., перераб. и доп. – М. : Экзамен, 2003. – С. 254–268.

Підтримуючи цю пропозицію, Ш. М. Хаутієв також відносить до розряду обов'язкових тактичну операцію «Захист доказів»¹. Як видається, віднесення тактичних операцій до розряду обов'язкових, надання їх ознак імперативності суперечать природі цих засобів. Тактичні операції є категорією криміналістичної тактики, мають суто рекомендаційний характер і спрямовані на оптимізацію розслідування, тому слідчий завжди вільний у їх застосуванні як найбільш ефективних засобів впливу на ситуацію й вирішення проміжних завдань.

Не витримують критики й намагання окремих учених-криміналістів гіперболізувати значення тактичних операцій. Зокрема, В. О. Образцов указує, що криміналістична операція може розвиватися в одному або одночасно в декількох напрямках у рамках одного адміністративно-територіального регіону й у різних регіонах, як в одній соціальній, економічній сфері, так і в різноманітних сферах людського буття й діяльності². З нашого погляду, зазначена позиція В. О. Образцова дещо перебільшує дійсну роль досліджуваної криміналістичної категорії, значно розширює сферу її реалізації, яка має обмежуватися діяльністю з розкриття, розслідування й профілактики злочинів.

Розмаїття пропозицій щодо класифікації тактичних операцій, наявність серед них таких, що викликають певне заперечення або мають дискусійний характер, обумовлює потребу в розробленні універсальних класифікаційних підстав, які б мали наскрізний характер, могли успішно використовуватися до будь-яких злочинних проявів, ситуацій, тактичних завдань. При цьому ці класифікаційні побудови мають бути науково обґрунтованими, практично корисними, а тому за основу поділу тактичних операцій треба брати найбільш суттєві ознаки досліджуваної криміналістичної категорії, а сам поділ (як логічна операція) має базуватися на правилах, які

¹ Див.: Хаутієв Ш. М. Понятие и сущность тактической операции «Защита доказательств» / Ш. М. Хаутієв // Воронежские криминалистические чтения / под ред. О. Я. Баева. – Воронеж : Изд-во Воронеж. гос. ун-та, 2001. – Вып. 2. – С. 86–93.

² Див.: Образцов В. А. Выявление и избличение преступника / В. О. Образцов. – М. : Юристь, 1997. – С. 55.

продиктовані формальною логікою. У цьому сенсі необхідно погодитися з тими вченими-криміналістами, які зазначають, що при класифікації тактичних операцій потрібно: по-перше, поділити тактичні операції за видами в суворій відповідності з правилами, які диктуються формальною логікою; по-друге, виходити із сутності та призначення тактичних операцій при розслідуванні злочинів; по-третє, поділ тактичних операцій на види є суттєвим тоді, коли побудована класифікація має виражену криміналістичну спрямованість і може використовуватись у практичній діяльності з розкриття та розслідування злочинів¹.

Беручи до уваги висловлені судження, вважаємо за доцільне запропонувати такі класифікаційні підстави розподілу тактичних операцій:

1) *за змістом*: а) базові (універсальні); б) специфічні (упредметнені). Базові (універсальні) тактичні операції розробляються на більш узагальненій теоретичній та емпіричній основі, є типовими для злочинів різних видів. До їх числа можна віднести такі, як «Розшук і затримання злочинця, який переховується», «Вивчення особи обвинуваченого», «Нейтралізація протидії розслідуванню з боку зацікавлених осіб», «Перевірка алібі» та деякі інші.

Специфічні (упредметнені) розробляються до особливостей розслідування злочинів більш вузької групи для вирішення завдань, властивих лише процесу розслідування певної категорії злочинних проявів. За визначенням В. М. Карагодіна, ці операції створюються з урахуванням криміналістичної характеристики окремих видів і груп злочинів і ситуацій, типових для їх розслідування. Такого роду тактичні операції є більш конкретними, оскільки конкретизуються тими завданнями, на розв'язання яких вони спрямовані². Специфічними тактичними операціями можна вважати такі, як «Атрибуція невідомого трупа», «Пошук транспортного засобу, який зник з місця

¹ Див.: Перкін В. І. Принципи та класифікація тактичних операцій у криміналістиці / В. І. Перкін, В. В. Ковальова // Право і суспільство. – 2006. – № 2. – С. 150–156.

² Див.: Карагодін В. Н. Тактические операции в деятельности по распознаванию и преодолению способа сокрытия преступления / В. Н. Карагодін // Тактические операции и эффективность расследования : сб. науч. тр. – Свердловск : Свердлов. юрид. ин-т, 1986. – С. 56–59.

дорожньо-транспортної події», «Виявлення свідків-очевидців учинення розбійних нападів», «Розшук викраденого майна», та ін.;

2) за *функціональною спрямованістю*, тобто призначенням і роллю тактичних операцій у процесі розслідування: а) пізнавальні, б) пошукові, в) забезпечувальні, г) організаційні й д) профілактичні. Слід зазначити, що функціональна складова як підстава поділу тактичних операцій зустрічається у роботах А. В. Дулова, О. В. Лагутіна, В. О. Образцова, В. І. Шиканова, О. А. Чебуренкова¹. Зокрема, А. В. Дулов за цією підставою виділяє 7 класифікаційних груп: 1) тактичні операції групи «Збирання інформації», спрямовані переважно на збирання інформації по справі, що розслідується («Огляд місця події», «Виявлення системи документального відображення діяльності», «Збирання відомостей про особу», «Вивчення структури підприємства, закладу»); 2) тактичні операції групи «Фіксація», які забезпечують фіксацію зв'язків і відносин визначеної особи із суб'єктами, об'єктами, процесами та явищами, які є елементами структури злочину («Затримання хабарника з речовим доказом»); 3) тактичні операції групи «Пошук», спрямовані на пошук відсутніх джерел криміналістичної інформації («Пошук трупа, прихованого злочинцем»); 4) комплексні тактичні операції — одночасне вилучення необхідних для розслідування об'єктів, фіксація зв'язку суб'єктів з учиненням протиправних дій і пошук доказів злочинних дій; 5) тактичні операції з перевірки отриманої по справі інформації — тактична операція «Перевірка зв'язків потерпілого»; 6) тактичні операції, спрямовані на попередження злочину, що готується або здійснюється, а також на попередження злочинної діяльності («Розклад злочинної групи або організації», «Профілактика»); 7) комплексні тактичні операції, які включають у себе за-

¹ Див.: Дулов А. В. Основы расследования преступлений, совершенных должностными лицами / А. В. Дулов. – Минск : Университетское, 1985. – С. 110–163; Лагутин А. В. Тактические операции при расследовании преступлений / А. В. Лагутин // Криминалистика и судебная экспертиза : респ. межвед. сб. науч. и науч.-метод. работ. – Киев : Вища шк., 1980. – Вып. 20. – С. 17; Криминалистика / под ред. В. А. Образцова. – М. : Юрист, 1995. – С. 81; Шиканов В. И. Теоретические основы тактических операций в расследовании преступлений / В. И. Шиканов. – Иркутск : Изд-во Иркут. ун-та, 1983. – С. 17; Чебуренков А. А. Основы теории расследования : монография / А. А. Чебуренков. – М. : Юрлитинформ, 2010. – С. 82 та ін.

вдання інших видів тактичних операцій («Викриття обвинуваченого»)¹. У свою чергу, О. О. Михальчук виокремлює тактичні операції, які спрямовані на: а) попередження злочину, що готується або вчиняється; б) збір доказової чи іншої інформації; в) розшук чи затримання злочинця; г) профілактику злочинів; д) вирішення інших завдань²;

3) *за тактичними завданнями*, що вирішуються: а) виявлення джерел інформації, б) отримання інформації, в) здолання опору, г) затримання злочинця, д) нейтралізація протидії розслідуванню з боку заінтересованих осіб, е) перевірка алібі, є) упередження негативного впливу з боку обвинуваченого та ін. Очевидно, що саме тактичні завдання розслідування розглядаються як визначальні детермінанти щодо обрання того чи іншого комплексу слідчих дій, оперативно-розшукових або інших заходів. Виділення й дослідження тактичних операцій за рівнем вирішуваних завдань розслідування виступають ключовим напрямом системних досліджень тактичних комплексів. Правильне визначення типових тактичних завдань є тією основою, яка дозволяє сформулювати тактичні операції й визначити їх оптимальність. У цьому сенсі необхідно погодитися з думкою В. О. Коновалової стосовно того, що тактичні операції можуть бути різноманітними за своїм обсягом, тобто за числом слідчих дій і оперативно-розшукових заходів, і в кожному разі обсяг дій визначається слідчим залежно від складності завдання і можливої ефективності дій, що обираються³;

4) *за внутрішньою структурою* — це: а) однорідні; б) неоднорідні (змішані). Однорідні — це тактичні операції, які сформовані лише процесуальними діями, наприклад допитом, очною ставкою тощо. Проведення неоднорідних (змішаних) тактичних операцій забезпечується комплексом (сукупністю) слідчих дій, оперативно-

¹ Див.: Дулов А. В. Тактические операции при расследовании преступлений / А. В. Дулов. — Минск : Изд-во БГУ, 1979. — С. 96–106.

² Див.: Михальчук А. Е. Теоретические и практические вопросы тактических комбинаций при производстве следственных действий : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / А. Е. Михальчук. — Саратов, 1988. — С. 12.

³ Див.: Коновалова В. Е. Организация расследования хищений государственного и общественного имущества : учеб. пособие / В. Е. Коновалова. — Харьков : Юрид. ин-т, 1984. — С. 35.

розшукових та організаційних заходів¹. Із цього приводу Л. Я. Драпкін пише, що безвідносно до методик розслідування окремих видів злочинів тактичні операції можуть бути класифіковані на однорідні, що включають тільки слідчі дії, й неоднорідні². Водночас у криміналістичній літературі висловлені судження стосовно того, що запропонований поділ тактичних операцій суперечить їх природі як системі процесуальних та непроцесуальних дій, об'єднаних єдиним задумом і керівництвом. Виходячи з цього визначення, тактична операція не може бути «однорідною»³. На наше переконання, класичною моделлю тактичної операції дійсно слід визнавати її неоднорідну (змішану) структуру, тобто поєднання слідчих дій з організаційними, ревізійними та іншими заходами. Але це не виключає можливості поєднання у структурі тактичної операції суто процесуальних дій, якщо їх комплексне застосування є ефективним засобом вирішення проміжних завдань розслідування;

5) *за технологією реалізації дій і заходів*, що входять до структури тактичної операції, слід розрізняти операції з одночасним (паралельним) та послідовним здійсненням відповідних дій і заходів. Зокрема, на думку Є. Ф. Коновалова, комплекс заходів, які утворюють тактичну операцію з пошуку та затримання злочинця, який переховується, може бути реалізовано одночасно в усіх місцях імовірного знаходження або появи розшукуваного, у результаті чого злочинця буде знайдено або злочинця буде позбавлено місць надійного приховування⁴.

¹ Див.: Лагутин А. В. Тактические операции при расследовании преступлений / А. В. Лагутин // Криминалистика и судебная экспертиза : респ. межвед. сб. науч. и науч.-метод. работ. – Киев : Вища шк., 1980. – Вып. 20. – С. 17.

² Див.: Драпкин Л. Я. Особенности информационного поиска в процессе расследования и тактика следствия / Л. Я. Драпкин // Проблемы повышения эффективности предварительного следствия : тез. науч.-практ. конф. – Л. : Ин-т усовершенствования следств. работников прокуратуры и МВД, 1976. – С. 54–55.

³ Див.: Головин А. Ю. Криминалистическая систематика / А. Ю. Головин. – М. : ЛексЭст, 2002. – С. 215–224; Ищенко Е. П. К вопросу о понятии и структуре тактической операции / Е. П. Ищенко // Тактическая операция и эффективность расследования : межвуз. сб. науч. тр. – Свердловск : Изд-во Свердлов. юрид. ин-та, 1986. – С. 45–46.

⁴ Див.: Коновалов Е. Ф. Тактическая операция, ее сущность и место в системе розыска / Е. Ф. Коновалов // Тактические операции и эффективность расследования : межвуз. сб. науч. тр. – Свердловск : Изд-во Свердлов. юрид. ин-та, 1986. – С. 68.

Отже, запропонована класифікація тактичних операцій охоплює найбільш істотні ознаки цієї криміналістичної категорії, є універсальною, відкритою, що надає можливості її доповнення та вдосконалення відповідно до потреб практики. У свою чергу, дослідження проблем упорядкування тактичних операцій сприятимуть збагаченню загальної теорії криміналістики, тактики та методики, підвищенню ефективності розслідування злочинів, удосконаленню форм і методів взаємодії слідчих та органів дізнання.

Исследуются проблемы криминалистической классификации тактических операций. Проанализированы научные подходы к рассматриваемой проблеме, проведен их критический анализ. Предложены классификационные основания деления тактических операций по: содержанию, функциональной направленности, тактической задаче, внутренней структуре, технологии реализации действий, входящих в структуру тактической операции.

The problems of criminalistics classification of tactical operations are investigated. Scientific approaches to the examined problem are analyzed, they are conducted walkthrough. The classification grounds of division of tactical operations offer after: by maintenance, functional orientation, tactical tasks, underlying structure, technology of realization of actions and events that is included in the structure of tactical operation.

Рекомендовано до опублікування на засіданні кафедри криміналістики Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого» (протокол № 7 від 6 квітня 2012 р.).

Рецензент — доктор юридичних наук, професор
В. Ю. Шенітько.